Ternovácz Bálint
főlevéltáros, Budapest Főváros Levéltára
ORCID: -

RECENZIÓ

Rácz Balázs Viktor: Az Erdélyi Fejedelemség zálogjoga című monográfiájáról

REVIEW

Balázs Viktor Rácz's monograph *The Right of Pledge of the Principality of Transylvania*

DOI: 10.66103/KK.2026.3.9

Rácz Balázs Viktor az ELTE HTK Történettudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa és az ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszék tanársegédje, illetve – a kötet elkészültekor – a PPKE Jog- és Államtudományi Kar abszolutóriumot szerzett jogászhallgatója. A monográfia vizsgálati tárgyát képező zálogügyletek a középkor és a kora újkor társadalmának mindennapi életében rendkívül fontos szerepet játszottak: nemcsak magánszemélyek kötöttek zálogszerződéseket, hanem városok, faluközösségek, egyházi intézmények, céhek és maga az uralkodó is. Ezáltal ezek az ügyletek nem pusztán jogtörténeti szempontból jelentősek: segítségükkel család-, birtok-, társadalom-, gazdaság- és helytörténeti kérdések is vizsgálhatók.

A szerző jelen kötettel azonos címen készített és megvédett doktori disszertációjának kiadása – a szerző megközelítése szerint – egyszerre jogtudományi és történettudományi vállalkozás: Rácz modern jogdogmatikai fogalmi keretet használ, de a rekonstrukció alapját széles körű levéltári forrásfeltárás adja. Vizsgálatának kezdő időpontját „a mohácsi csatát jelölő naptól" számítja, záró dátuma pedig a *Diploma Leopoldinum*, 1691. december 14. A kutatás földrajzi határait az Erdélyi Fejedelemség speyeri egyezményben lefektetett határai jelentik.

A szerző a kötet elején hangsúlyozza: a feldolgozott témát mind a jogi, mind a történeti szakirodalom mostohán kezelte, a kora újkori magyar zálogjoggal foglalkozó, áttekintő, széleskörű levéltári forrásokon alapuló munka mindeddig nem született; az ettől számos ponton eltérő Erdélyi Fejedelemségben alkalmazott zálogjog még elhanyagoltabb területe a kutatásnak. A 16–17. századi

magánjog ismerete elsősorban a Hármaskönyvre, korabeli törvényekre és helyi statútumokra, illetve 18–19. századi jogtudósok munkájára épül. Rácz hangsúlyozza: ezek alapján nem feltétlenül rekonstruálható a tényleges kora újkori joggyakorlat, annak leírásához a levéltári forrásokat is bevonta a kutatásba. A forrásfeldolgozás során nem törekedhetett a teljes áttekintésre, mivel, saját megfogalmazása szerint „nehezebb olyan kora újkori anyagot tartalmazó levéltári őrzési egységet találni, amelyben egyáltalán nem lelünk zálogjoggal összefüggő anyagra, mint olyat, amelyben igen" (ld. a 34. oldalon). Kutatómunkájához többek között okleveleket, zálogleveleket, végrendeleteket, bírósági jegyzőkönyveket, ítéleteket, városi (közigazgatási) és egyházi levéltári forrásegyütteseket használt fel. A monográfiában lefektetett tételek és megállapítások megalapozottsága miatt különösen fontos hangsúlyozni Rácz Balázs forrásfeltáró és -feldolgozó munkájának jelentőségét.

Kutatásához a történettudomány és a jogtudomány módszertanának párhuzamos érvényesítésére, a két tudományterület eltérő kutatásmódszertanának összehangolására törekedett úgy, hogy a jogtudomány fogalomrendszerét és a jogtörténeti módszertant használva, a történettudomány forráskritikai és a történeti kontextusba helyezés szempontjait szem előtt tartva vizsgálta a kérdést. A felvetett kérdések kidolgozásakor a szerző kiemeli, hogy nem kívánja rekonstruálni, hogyan definiálta volna a zálogjog kérdéseit egy korabeli jogtudós, hanem arra törekszik, hogy a felhasznált gazdag levéltári forrásbázis alapján bemutassa, hogyan értelmezhető a kora újkori erdélyi zálogjog és alkalmazása. Itt természetesen felmerül az a módszertani probléma, hogy miként lehet egy modern jogi fogalomrendszert használni egy olyan korszak vizsgálatára, amelynek jogrendszerére még nem érvényesek a modern jogdogmatika kidolgozott kategóriái? A szerző a problémát úgy oldotta fel, hogy ahelyett, hogy a modern jogdogmatikát a kora újkori erdélyi jogi környezetre próbálná kényszeresen ráerőltetni, inkább rendszerező és strukturáló keretként tekint rá, a levéltári forrásokat viszont mindig saját korszakuk jogi, társadalmi és mentalitástörténeti kontextusában értelmezi. Ez a megközelítés különösen azért meggyőző, mert a jogdogmatikai kategóriák nem írják felül a források történeti sajátosságait, hanem azok rendszerezését szolgálják.

A szerző az előszó, valamint az eredményeit a kötet végén összegző *Konklúzió* mellett öt nagyobb egységben tárgyalja a témát. A jogdogmatikai és historiográfiai áttekintést is magába foglaló módszertani bevezető után a zálogjog alanyait vizsgálja – kitérve az alannyá válás feltételeire, a zálogjogosult és a zálogkötelezett személyére, valamint az alanyváltozás kérdésére –, majd a zálogjog tárgyát vizsgálja. Bár – Rácz eredményei szerint – „zálogjogi jogviszonyok alanya bárki lehetett, életkorra, nemre, rendi állásra való tekintettől függetlenül" (ld. 39. oldal), a rendi magánjog sokszínűségére hivatkozva megállapítását részletesen, forrás-

részletek citálásával is alátámasztja. Fontos megállapítása, hogy nem kizárólag azonos társadalmi helyzetű személyek között jöttek létre ilyen jogviszonyok: a szerző a zálogjogot tényleges társadalmi gyakorlatként is vizsgálja, kitérve arra is, hogy milyen szerepe volt az alanyváltozásnak. Hasonlóan bontja ki a zálogjog tárgyának kérdéskörét: annak ellenére, hogy az „bármely forgalomképes vagyontárgy" (ld. 71. oldal) lehetett, alapos vizsgálat alá veszi azt, hogy pontosan mely vagyontárgyak számítottak forgalomképesnek, így az ingóságok és ingatlanok, birtokok és birtokrészek, különféle vagyoni értékek és követelések, illetve olyan sajátos javak, amelyek mai szemmel kevéssé számítanak magától értetődő zálogtárgynak (például egy templomi ülőhely); a zálogtárgyak ezen sokfélesége önmagában is jelzi, hogy a zálogjog a kora újkori vagyoni és hitelviszonyok rendkívül rugalmas intézménye volt.

Ezt követi a zálogjog létrejöttének, majd megszűnésének részletes elemzése. Zálogjog alapvetően háromféleképpen jöhetett létre: az archetípusnak tekinthető szerződéses úton, bírói ítélet alapján, illetve törvény vagy szokásjog révén. A szerző vizsgálata nem áll meg a zálogjog keletkezésénél, hanem annak teljes jogi életútját rekonstruálja, ezáltal arról is képet ad, hogy a zálogügyletek hogyan működtek a gyakorlatban a kora újkori Erdélyben. A szerződéses zálog vizsgálata során Rácz arra is rámutat, hogy a zálogjog alkalmazása jóval szélesebb körű volt annál, mint amit a kölcsönügyletek biztosítására való használata alapján feltételezhetnénk. A források tanúsága szerint zálogot adhattak többek között vételár, adó, különféle szolgáltatások és egyéb tartozások biztosítékául is, ami a zálogjog gazdasági és társadalmi szerepének árnyaltabb megítélését teszi lehetővé. A bírói zálog tárgyalásakor a szerző az ítéletlevelek és a vármegyei parancslevelek alapján mutatja be, miként szolgált a zálog az elmarasztalt féllel szembeni követelés behajtásának biztosítékául. A törvényes zálog körében pedig többek között a női különjogok, így a leánynegyed és a hitbér biztosításának sajátos kérdéseit elemzi, érzékeltetve azt is, hogy a korabeli joggyakorlat és a jogi fogalmak nem minden esetben illeszkednek pontosan a későbbi dogmatikai kategóriákhoz.

Összességében elmondható, hogy Rácz Balázs Viktor keménytáblás, színvonalas kivitelű kötete jelentős vállalkozás a kora újkori erdélyi jogtörténet kutatásában. Elsődleges célközönségét természetesen a kora újkori jogtörténettel foglalkozó kutatók jelentik, a szerző által feltárt gazdag levéltári forrásanyag és a zálogügyletek társadalmi, gazdasági és birtoktörténeti vonatkozásai miatt azonban a tágabb értelemben vett történeti kutatás számára is hasznos és fontos olvasmány lehet. Sőt, a szerző szándéka volt a hatályos joggal foglalkozó jogászok megszólítása is azáltal, hogy a rendi korszak zálogjogát mai jogunk adekvát történeti előzményeként mutatja be. A kötet jelentőségét tovább növeli, hogy a szerző a zálogjogot nem pusztán normatív jogi szabályok összességeként, hanem a korabeli társadalom és gazdaság működésébe szervesen illeszkedő jogintézményként vizsgálja.

A kötet nyelvezete gördülékeny, fogalmazásmódja egyértelmű és világos, így a jogtörténeti kérdésekben kevésbé jártas olvasó számára is jól követhető; a számos közölt forrásrészlet amellett, hogy alátámasztja a szerző érvelését, érthetőbbé és érzékletesebbé teszi a kora újkori erdélyi mindennapi élet jogi sajátosságait.

A kezünkben tartott monográfia nem egyszerűen a zálogjog szabályainak összefoglalása, hanem egy olyan jogintézmény történeti rekonstrukciója, amelynek működését a szerző széles körű levéltári forrásfeltárás segítségével próbálja a maga társadalmi és jogtörténeti összefüggéseiben bemutatni. Mindez hiánypótló, ugyanis amellett, hogy a kora újkori erdélyi zálogjog ilyen részletességű monografikus feldolgozása korábban nem állt rendelkezésre, a levéltári forrásokon alapuló történeti kutatás és a jogdogmatika tudatos összekapcsolása módszertanilag is eredményes, sőt: minden bizonnyal úttörő vállalkozás. A szakma csak remélheti, hogy a levéltári anyag egyre alaposabb feldolgozottsága és hozzáférhetősége, valamint mind szélesebb körű digitalizálása további, ehhez hasonló monográfiák megszületésére ösztönzi a kutatókat.